

Sporen van begijnen

een kort onderzoek in 's-Gravenzande

Gemeente Den Haag

Dienst Stadsbeheer

Afdeling Archeologie

Inhoud

1. Inleiding	5
2. Geschiedenis van het onderzoeksgebied	7
3. Vraagstellingen	9
4. Het veldwerk	11
5. Resultaten	13
<i>De muur</i>	13
<i>De sloot</i>	15
<i>Waterputten</i>	17
<i>De overige sporen</i>	19
6. Synthese en conclusies	21
Literatuur	23
Noten	24
Bijlage: vondstenlijsten	25

De meest spectaculaire vondst van de hele opgraving was wel het grote fragment van een pelgrimsinsigne.

Het insigne is gemaakt van een lood-tin legering. Helaas ontbreekt het bovenste deel, waardoor de identificatie wordt bemoeilijkt. We zien een als geestelijke geklede persoon met een opgeheven linkerarm en een staf in zijn rechterhand. Aan de linkerszijde, ter hoogte van het gewaad, lijkt een stuk van het insigne te zijn afgebroken. Mogelijk is dat de afbeelding van een knielende pelgrim geweest.

Tekst: J.A.Waasdorp, met bijdragen van M.M.A. van Veen
Lay-out: Jeroen de Jong
Uitgave: gemeente Den Haag, Dienst Stadsbeheer, afd. Archeologie
Foto omslag: Peter van Oosterhout

1. Inleiding

In 1999 werden de voorbereidingen getroffen voor de bouw van een appartementencomplex aan de Vreeburghlaan in 's-Gravenzande. Het feit dat het betreffende terrein waarschijnlijk kon bogen op een hoge archeologische waarde - een klein proefonderzoek had enkele resten uit de tijd van een middeleeuws begijnhof opgeleverd - was voor de gemeente 's-Gravenzande reden om de hulp in te roepen van professionele archeologen. Na overleg met de provincie Zuid-Holland en de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (R.O.B.) is de afdeling Archeologie van de gemeente Den Haag benaderd. Het door haar uitgebrachte onderzoeksvoorstel is door de verschillende partijen goedgekeurd. Het onderzoek is vervolgens, met toestemming van de R.O.B., door de afdeling Archeologie uitgevoerd. Dit rapport is de schriftelijke neerslag van het uitgevoerde onderzoek.

De opgraving is door de afdeling Archeologie van Den Haag uitgevoerd gedurende zes werkdagen in de maand juli van 1999. Het Haagse team werd bijgestaan door vrijwilligers uit het Westland, waarbij vooral P. van der Hout en A.A.G. Immerzeel op informatief gebied een belangrijke bijdrage konden leveren. De veelvuldige aanwezigheid van beide personen was te danken aan het feit dat de AWN tezelfdertijd een opgraving uitvoerde op het zuidelijk deel van het bouwterrein, op de plek waar vroeger huize Vreeburgh gestaan had. Door deze gelukkige omstandigheid konden we elkaar van dienst zijn waar nodig. Willemsen Minderman Vastgoedontwikkeling B.V., de betreffende projectontwikkelaar, leverde een belangrijke bijdrage door het beschikbaar stellen van een graafmachine.

Na beëindiging van het veldwerk is de verwerking van het materiaal ter hand genomen. Alle vondsten zijn gewassen, gedroogd en gesorteerd. De determinatie van het aardewerk, het metaal en het bouwmetaal is uitgevoerd door mevr. drs. M.M.A. van Veen. De genomen monsters zijn gezeefd en (heel globaal) bekeken door mevr. drs. C. Vermeeren van BIAX-consult. De resultaten van dit onderzoek zijn in deze rapportage opgenomen.

2. Geschiedenis van het onderzoeksgebied

In de huidige topografie wordt het onderzoeksgebied omgrensd door de Gasthuislaan in het noorden, de Vreeburghlaan in het westen en de zuidelijke rand van de Regulierenstraat in het zuiden. De oostelijke begrenzing is 40 meter van de westgrens verwijderd (afb. 1). De geschiedenis van dit perceel gaat tot in de middeleeuwen terug.

Het dorpje 's-Gravensande moet ergens in de 12de eeuw na Christus ontstaan zijn op een ingedijkt zandgebied, afgezet door de rivier de Maas. De naam van het stadje - het kreeg al in 1246 stadsrechten - doet vermoeden dat de graven van Holland daar het een en ander mee te maken gehad hebben. In elk geval stichtten ze er een Hof en bezaten ze een groot deel van de grond.

In die vroege periode werden er ook een begijnhof en een gasthuis gesticht. Er is sprake van een schenking van land in 1255 door gravin Machteld, de vrouw van graaf Floris IV van Holland, aan het plaatselijke gasthuis, waarvan een deel bedoeld was voor de begijnen.

Het is tamelijk waarschijnlijk dat dit het terrein is dat op een tweetal kaarten uit 1566 als het begijnhof wordt aangeduid. Een deel van dit terrein was het onderwerp van het hier beschreven archeologisch onderzoek.

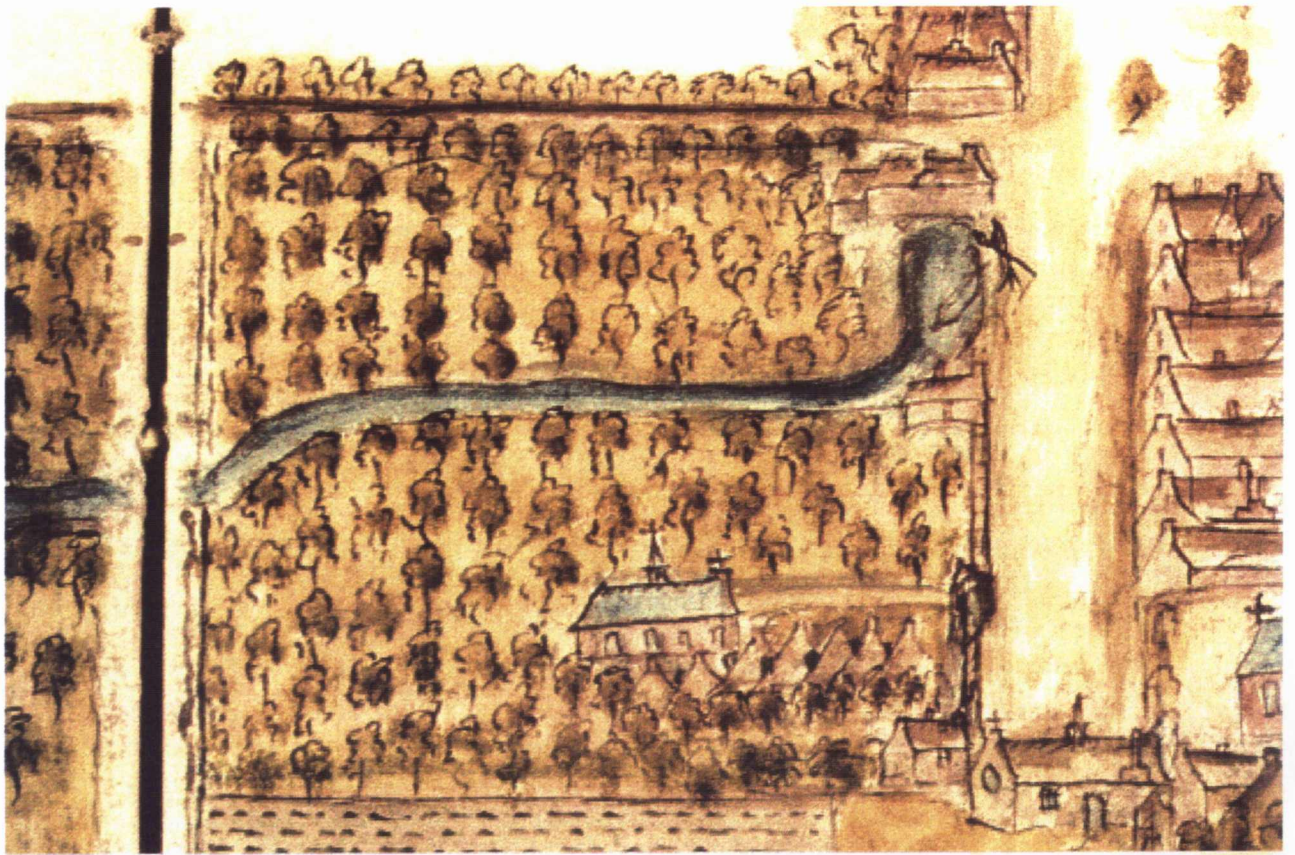
De betreffende kaarten zijn de vroegste ons overgeleverde tekeningen van het gebied maar stammen toch al uit een tijd waarin het na drie eeuwen met het begijnhof bijna gedaan was. Het was de tijd van de reformatie en de Tachtigjarige Oorlog stond op het punt van uitbreken. Aan het begin van die oorlog, in 1572, verlieten de begijnen hun woonstee op de vlucht voor de naderende Geus. Het terrein kwam daarna in handen van de Staten van Holland. Hetzelfde gold voor het naastgelegen Regulierenklooster dat een stuk later dan het begijnhof tot wasdom was gekomen maar in dezelfde woelige periode zijn einde vond.

In de 17de eeuw kwam het terrein in particulier bezit. Er kwam de buitenplaats Vreeburch te staan, met een grote, gestileerde tuin erachter. De tuin staat getekend op de kaart van Cruquius van 1712 (afb. 2). De buitenplaats werd aan het begin van de 19de eeuw gesloopt. Bebouwing vond nadien alleen plaats in een smalle strook langs de huidige Vreeburghlaan en op de plek van het voormalige buiten. Het ging daarbij voornamelijk om eenvoudige huisjes en werkplaatsen. Het laatste vermeldenswaardige gebouw op het onderzoeksterrein is de burgemeesterswoning die in de 20ste eeuw gebouwd is en pas onlangs is gesloopt.

Afb. 2
Detail van de kaart van
Cruquius uit 1712.

Afb. 3
Details van kaarten uit het Kaartboek der Regulieren uit 1566.

3. Vraagstellingen

De in het vorige hoofdstuk genoemde kaarten uit 1566, onderdeel van het Kaartboek der Regulieren, zijn de vroegste ons overgeleverde tekeningen van dit terrein (afb. 3). Het zijn ook de enige die van enig belang zijn; latere tekeningen zijn niet meer dan gestileerde kopieën, waarbij zelfs de fouten zijn mee gekopieerd. Op de kaarten staan zowel het begijnhof als het naastliggende kloosterterrein getekend. Of deze tekeningen erg betrouwbaar zijn is overigens nog maar de vraag. De twee tekeningen die begijnhof en klooster vermelden, de een gezien vanaf het noorden en de ander vanaf het zuiden, verschillen namelijk nogal van elkaar.

Globaal is er wel gelijkenis. Bij beide is het terrein voornamelijk leeg en staat de kapel van het begijnhof centraal in het terrein. Langs de zuidelijke zijkant van de kapel is bij beide een pad zichtbaar dat naar het westen toeloopt en het terrein vanuit de latere Vreeburghlaan ontsluit. Langs die laan is een muur getekend.

De verschillen tussen beide tekeningen zijn echter in detail vrij groot. De tekening die het gebied vanaf het zuiden laat zien, toont enkele huisjes - ongetwijfeld van de begijnen - ten zuiden van de kapel. De andere tekening toont daarentegen een groot aantal huisjes aan de noordzijde! Het perceel is bij beide rechthoekig van vorm maar bij de ene vormt de "Vreeburghlaan" de korte zijde, terwijl die bij de ander de lange zijde vormt. Ook staan er tegen de muur bij de ene tekening hele andere huisjes getekend, zowel qua vorm als oriëntatie, dan bij de tweede tekening. Bij de één zou er sprake kunnen zijn van een poortgebouw; bij de ander lijkt dat echter niet het geval.

Het is op zijn minst vreemd te moeten constateren dat in een en hetzelfde kaartboek zoveel verschillen in hetzelfde getekende gebied aan te wijzen zijn. Een oplossing voor dit raadsel is niet zo een twee drie te geven. Mogelijk is de indeling van het gebied niet meer dan sjabloonmatig gebeurd en was de precieze locatie van een en ander niet echt van belang. Het toont wel aan dat het gebruik van dit soort prenten bij het opsporen van archeologische overblijfselen zo zijn beperkingen kent.

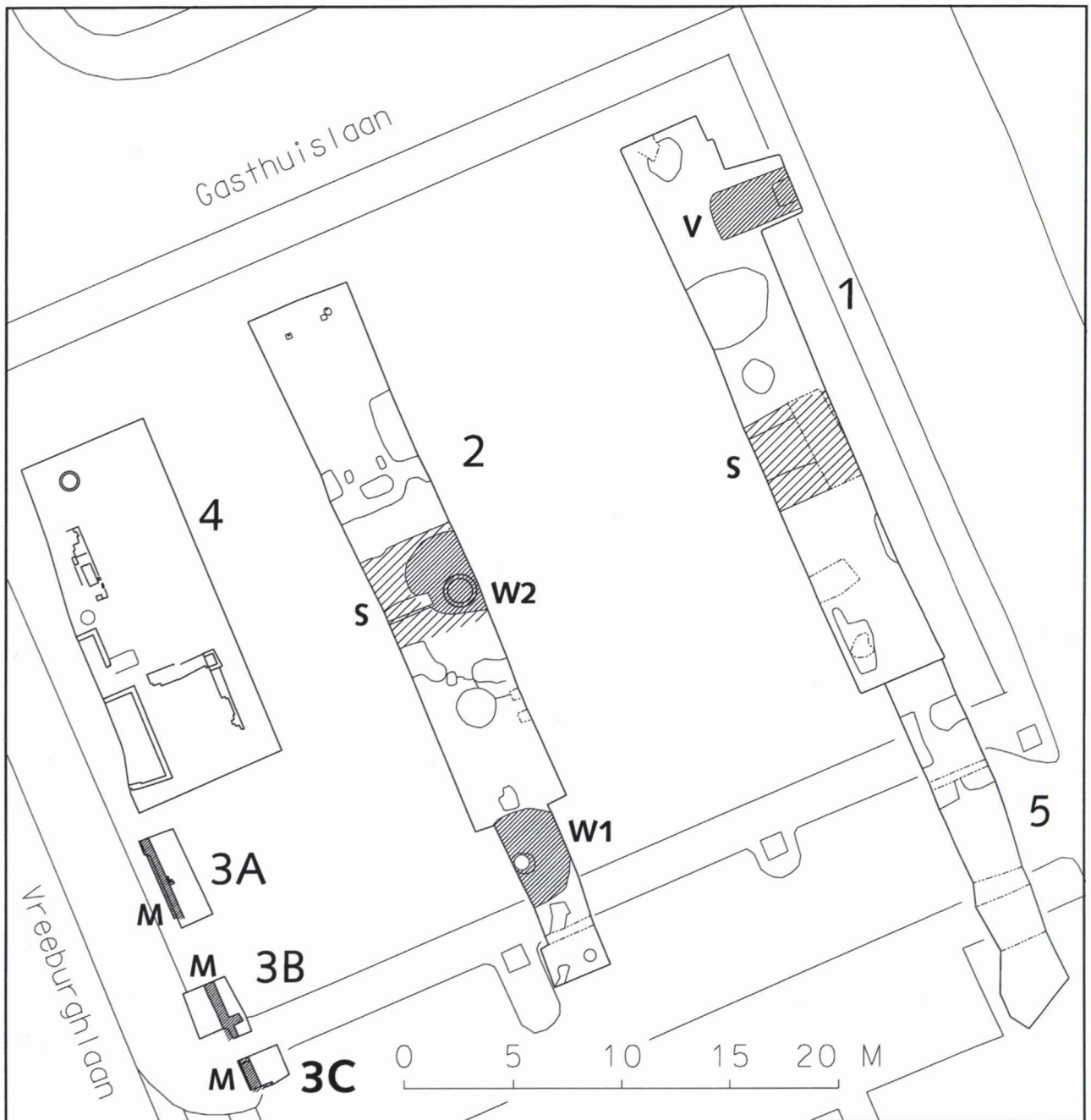
Boven is al over de muur gesproken. Deze was duidelijk wel van belang. Hij is namelijk op bijna alle prenten van het gebied, tot en met die uit de 18de eeuw, zichtbaar. Het lijkt er op dat die al die tijd een vast gegeven is gebleven.

Het archeologisch onderzoek was er in eerste instantie op gericht de sporen terug te vinden van de kapel van het begijnhof. De kapel immers was gezien zijn volume ongetwijfeld wat zwaarder en dieper gefundeerd geweest dan de andere gebouwen. Die funderingen moesten dus wat beter bestand geweest zijn tegen de latere verstoringen. Het vinden van de kapel zou de toenmalige lay-out van het terrein duidelijker kunnen maken.

Een tweede oogmerk van het onderzoek was het opsporen van enkele goed dateerbare gesloten vondst-complexen, om daarmee een betere grip te krijgen op de geschiedenis van het begijnhof en haar bewoonsters.

Een laatste onderwerp van onderzoek was de muur die het complex destijds aan de westzijde afsloot. Eerder al was een klein stuk van die muur aangetroffen bij een proefopgraving van de A.W.N. op het perceel in maart 1999.

Afb. 4

Overzicht van de opgravingsleuven.

De in de hoofdstuk 5 behandelde sporen zijn gearceerd weergegeven.

M = de muur

S = de sloot

W1 = waterput 1 (steen, met insteek)

W2 = waterput 2 (hout, met insteek)

V = vloertje

4. Het veldwerk

De opgraving ging op 15 juli 1999 van start en kon zes werkdagen later, op 23 juli worden beëindigd. Het terrein was volgens afspraak al enigszins verdiept. Toch moest de eerder voorgestelde en goedgekeurde onderzoeksstrategie onmiddellijk worden bijgesteld. Oorspronkelijk was de bedoeling het terrein min of meer in zijn geheel op een voor de archeologie relevante diepte te brengen. Dat bleek echter om een tweetal redenen niet goed mogelijk. De bouw zou technische problemen krijgen wanneer de plekken waar de heifunderingen zouden worden aangebracht ook zouden worden ontgraven. Vandaar dat van de projectontwikkelaar het dringende verzoek kwam deze plekken te ontzien. Ten tweede bleek bij de aanvang van het onderzoek dat er problemen waren met de afvoer van de bovengrond, met als gevolg dat veel van de grond die afgevoerd had moeten zijn ten tijde van het onderzoek nog op het terrein aanwezig was. Er werd daarom besloten het terrein te ontsluiten middels twee parallelle noord-zuid georiënteerde sleuven van 4 meter breed (afb. 4). Op die manier zouden de sporen van de kapel, als die er tenminste nog waren, in elk geval worden aangesneden. De grond kon, zolang de afvoer problematisch bleef, tussen de beide sleuven worden opgeslagen. Deze sleuven (de putten 1 en 2) waren respectievelijk 26 en 27 meter lang. Beide zijn in een latere fase nog een keer verlengd. Langs de Vreeburghlaan zijn op een drietal vlak naast elkaar gelegen plekken kleine gaatjes (de putten 3A, 3B en 3C) gegraven om de muur op te sporen, het verloop ervan te kunnen bepalen en om zoveel mogelijk details te kunnen vastleggen. Ook hier was het vanwege de funderingsproblematiek onmogelijk het geheel in een put bloot te leggen.

Tenslotte is enig onderzoek gedaan naar fundamentsporen in de noordwestelijke hoek van het terrein. Dit deel wordt in het verdere verslag put 4 genoemd.

Alle putten (behalve put 4) moesten ontgraven worden tot op de schone grond, in dit geval een rivierafzetting bestaande uit een opeenvolging van klei- en zandlaagjes. De grond daarboven bleek verrommeld en, met uitzondering van de fundamentjes in put 4, geen structuren meer te bevatten. In de schone grond waren wel sporen zichtbaar, waarvan een deel daterend uit de periode van het begijnhof. Het bleek niet mogelijk meer dan een vlak aan te leggen. Naast simpel tijdgebrek lag de oorzaak daarvan in de grondwaterstand ter plekke. Het water begon zichtbaar te worden zodra de ongeroerde grond bereikt werd. Er zijn om die reden ook maar heel weinig grondsporen gecoupeerd. Een echt gedegen onderzoek in dit soort grond heeft een goede bronnering nodig en daar was in dit geval tijd noch geld voor.

Niettemin is in elke put het vlak goed gedocumenteerd middels tekeningen en foto's. De profielen leverden niet dusdanige informatie op om een tekening ervan te rechtvaardigen. Dat is dan ook niet gebeurd, met uitzondering van enkele specifieke en wel belangwekkende plekjes.

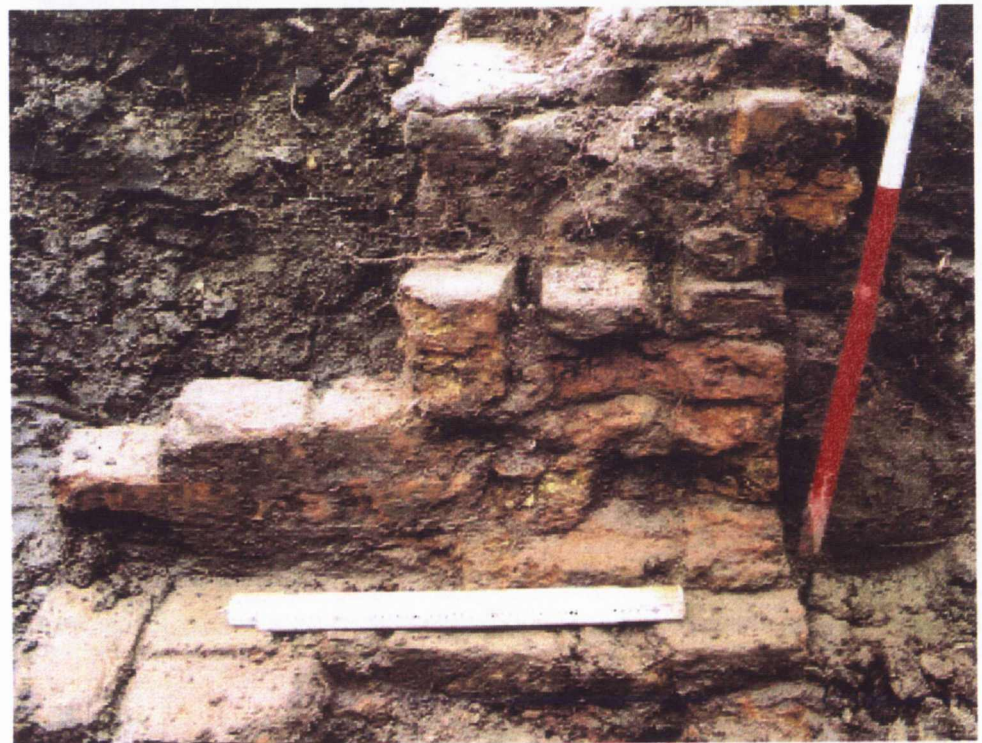
Een aantal op het oog belangrijke grondsporen is zorgvuldig nagezocht op vondstmateriaal. Dat leverde het nodige op, zelfs zoveel dat een aantal uitspraken over de geschiedenis van het terrein kan worden gedaan. Tenslotte zijn van elk spoor enkele grondmonsters genomen.

Afb. 5

Afb. 6

Afb. 7

5. Resultaten

Het belangrijkste resultaat bleek toch helaas een negatieve te zijn. Sporen van de kapel of van de begijnwoningen zijn nergens aangetroffen. Dat wil niet zeggen dat de kapel dus elders moet hebben gelegen, bijvoorbeeld ten oosten van het onderzoeksterrein. Het is een stuk waarschijnlijker dat de sporen ervan al in een veel eerder stadium zijn gewist, bijvoorbeeld bij de aanleg van de baroktuin van het huis Vreeburgh. De kapel zal niet heel diep gefundeerd zijn geweest. Dat was op de toch zandige ondergrond waarschijnlijk ook niet nodig. Het is wat dat betreft misschien tekenend dat er van de burgemeesterswoning evenmin funderingen zijn aangetroffen.

Gelukkig zijn er wel een aantal andere sporen gevonden die met de tijd van het begijnhof en daarna in verband kunnen worden gebracht. Het gaat om de muur, een sloot, een tweetal waterputten en een bakstenen vloertje. Deze komen hieronder één voor één aan bod.

De muur

Tijdens het onderzoek zijn op drie vlak naast elkaar gelegen plaatsen (de putten 3A, 3B en 3C) en over een totale lengte van ca. 8 meter resten van een oude muur blootgelegd (afb. 4). Deze resten bevonden zich aan de westelijke rand van het terrein evenwijdig aan de Vreeburghlaan.

De vondst was geen verrassing. Muurwerk was al eerder langs de Vreeburghlaan aangetroffen: bij het proefonderzoek van 1999 en ook tien jaar eerder tijdens rioolwerkzaamheden in de Regulierenstraat. Toen was ook al de veronderstelling geopperd, vooral vanwege de kloostermoppen waaruit hij was opgebouwd, dat deze muur met het begijnhof te maken moest hebben gehad.¹

De muur was overigens lang niet overal even goed bewaard gebleven. Ter hoogte van de Regulierenstraat was hij er veruit het beste aan toe: daar, in put 3C, was de muur over een hoogte van ca. 1 meter intact gebleven en kon de constructie in meer detail worden bekeken. Naar het noorden toe bleek er steeds minder van de muur intact. In de put 3A waren alleen de onderste steenlagen bewaard gebleven, op ca 1,5 meter onder het huidige straatniveau. Direct ten noorden van deze put was de muur zelfs helemaal verdwenen; een uitbraakspoor was daar het enige wat er nog van restte.

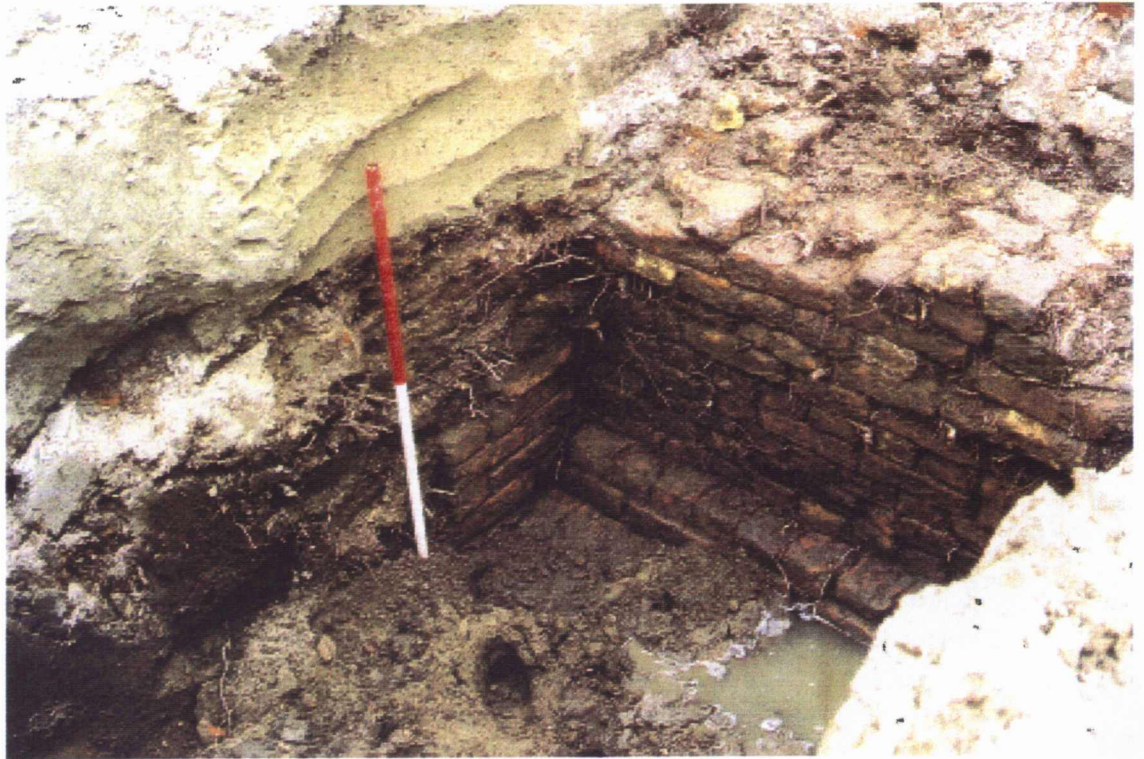
De muur bleek gebouwd met kloostermoppen met een minimum afmeting van 27,5 x 13 x 7 cm, d.w.z. stenen die vooral in de 1ste helft van de 14de eeuw werden gebruikt. Bij de onderste lagen gaat het om primair gebruik. De stenen zijn schoon; als mortel werd een kleiachtige substantie aangetroffen. Zonder twijfel zijn dit resten van de muur om het begijnhof.

Onderop is er sprake van een vertanding (afb. 5). De onderste drie lagen vormen de basis van de muur en zijn een stukje breder dan het bovenliggende deel. Deze basis is in alle drie putjes bewaard gebleven; de bovenste laag daarvan was twee stenen dik.

De muur zelf is anderhalfsteens geweest. Dit is bijvoorbeeld in put 3A te zien, omdat daar de onderste laag van de muur zelf bewaard gebleven is: één rij stenen kops geplaatst met aan de buitenzijde daartegenaan een rij gestrekt (afb. 6). De muur was gebouwd in staand verband, dat wil zeggen dat lagen als boven beschreven werden afgewisseld met lagen waarin de stenen anders waren geplaatst. Het is een constructiemethode die in de 14de tot en met de 16de eeuw werd toegepast. Dat is te zien in het goed bewaard gebleven gedeelte in put 3C en ook in 3B waar de muur voor een deel in doorsnee zichtbaar is (afb. 7). Daar is minstens één steenlaag te zien met drie naast elkaar gestrekt geplaatste stenen.

Echt zorgvuldig lijkt de muur overigens niet te zijn opgebouwd. In de doorsnee in put 3B is te zien dat de vertanding alleen aan de binnenzijde aanwezig is, maar daar ook nogal ver uitsteekt. In put 3A is dat

Afb. 8
De muur met steunbeer.

Afb. 9
Doorsnede van de sloot.

veel minder het geval. Het lijkt er op dat de muur niet overal precies in het midden van de basis geplaatst is. Helaas was er geen tijd dit verder in detail te bestuderen.

Aanwijzingen voor een poortgebouw zijn niet gevonden. Wel is duidelijk geworden dat de muur ter hoogte van de basis een soort steunberen als verstevigingsconstructie heeft gekend. Tijdens de opgraving zijn er drie van gezien. Het gaat om stukjes muurwerk die dwars op de grote muur staan en die daarmee duidelijk in verband zijn geplaatst. In de zuidwand van het zuidelijkste putje is de best bewaarde steunbeer zichtbaar (afb. 8). Daar steekt hij ongeveer 50 centimeter ten opzichte van de muur uit. De steunberen lijken standaard op zo'n drie en een halve meter van elkaar geplaatst zijn geweest.

Of deze steunberen helemaal tot bovenaan toe opgetrokken zijn geweest is onbekend en uit dat geen dat is overgebleven ook niet te destilleren. Dat heeft ook te maken met de omstandigheid dat er in de muur twee bouwfases zijn aan te wijzen. Naast de onderste drie basislagen zijn de onderste zes lagen van de muur zelf ook opgebouwd uit primair gebruikte kloostermoppen. De onderste negen lagen kloostermoppen zijn dus afkomstig van de oorspronkelijke bouw. Vanaf dat punt verandert de muur echter enigszins van aanzien. Zij is verder opgebouwd in wild verband, uit een ratjetoe van verschillende soorten stenen, waaronder secundair gebruikte kloostermoppen. Bij de doorsnee door de muur in put 3B is te zien dat de muur vanaf dat punt ook naar buiten toe iets uitsteekt. Duidelijk is dat het hier om een latere periode gaat, waarschijnlijk die van huize Vreeburgh. Blijkbaar is op de fundamenten van de muur van het oorspronkelijke begijnhof een nieuwe muur gebouwd, waarbij ook gebruik gemaakt werd van oude stenen.

Uit de insteek van de muur, d.w.z. uit de vulling van de sleuf die ooit werd gegraven om daarin de muur te kunnen opbouwen, is het een en ander aan vondsten gekomen. Voor de datering is het hierin gevonden aardewerk van belang. Dat bestaat, in volgorde van voorkomensfrequentie, uit de volgende soorten: bijna-steengoed, grijsbakkend aardewerk, roodbakkend aardewerk, steengoed met leem-engobe en zoutglazuur, en proto-steengoed. Dit complex moet gedateerd worden tussen 1250 en 1350. Een insteek als deze is in de regel meteen na voltooiing van de bouw weer dichtgegooid. Het materiaal wijst er dus op dat dat, ruim genomen, in de eerste helft van de 14de eeuw moet zijn gebeurd. Dat is een datering die perfect klopt met die van de kloostermoppen en eens te meer aangeeft dat deze muur te maken gehad heeft met het begijnhof.

De sloot

Tot de weinige sporen die in put 1 werden blootgelegd behoorde een sloot, waarvan al eerder een stukje gezien was door de AWN tijdens een proefonderzoekje op het terrein. Dezelfde sloot bleek zich later ook in put 2 te bevinden. Daar was hij echter op het niveau van het getekende vlak nauwelijks meer herkenbaar door de grote hoeveelheid andere sporen die er daar later doorheen waren gegraven. Pas op een dieper niveau, dat vanwege het grondwater alleen machinaal te bereiken was, tekende hij zich ook in deze put duidelijk af.

Het is een behoorlijke sloot geweest. Op het niveau van het getekende vlak in put 1 was de breedte ca. 4 meter, met een diepte van ca. 1,3 meter. De bodem was 1,4 meter breed en vrij horizontaal tot iets lensvormig (afb. 9). Dezelfde vorm was in het profiel van put 2 waarneembaar. Onderin was een behoorlijk dik kleiig humeus pakket aanwezig, waaruit kan blijken dat de sloot in elk geval water voerde.

In put 1 werd er, haaks op de lengterichting, een vlechtwerk in aangetroffen, gemaakt van wilgentenen. Wat de bedoeling van deze afscheiding is geweest is helaas onduidelijk gebleven.

Over de lengte en het verdere verloop van de sloot tasten we in het duister. Wel is hij in put 2 een stuk

minder diep dan in put 1 en dat zou er op kunnen wijzen dat hij naar het oosten toe afwaterde. Inmiddels is ook komen vast te staan dat hij niet veel verder naar het oosten toe kan hebben doorgelopen.²

De sloot bleek een grote hoeveelheid vondstmateriaal te bevatten. Het ging daarbij om bouwfragmenten, slachtafval, stukken metaal en vooral veel aardewerk. Vanwege die rijkdom is vrij veel aandacht aan dit spoor besteed. Geprobeerd is tijdens de ontgraving een scheiding aan te brengen tussen de vulling bovenin en wat er op de bodem van de sloot terecht gekomen was. Duidelijke verschillen bleek dit echter niet op te leveren.

Een van de aardigste metaalvondsten uit de sloot is wel een bijna complete ijzeren mondharp. Daarnaast is een fragment van een knijpschaar, een tafelmes met houten heft en een benen mesheft noemenswaard. Fraai is ook het grote fragment van een beukenhouten bord met een diameter van 18 cm en een dikte van 0,5 cm. Voor de dateringen echter is vooral het aardewerk van belang. Verrassend was daarbij het verschil tussen de beide onderzochte segmenten.

De sloot bevatte in put 1 in overgrote meerderheid roodbakkend aardewerk. Het gaat om ca. 95% op een totaal van 744 scherven. Het gaat bij het roodbakkend vooral om grappen (types: Deventer r-gra-3a, r-gra-6a en 6b) en voorraadpotten. Van de voorraadpotten hebben de meeste lobvoeten en een enkele een standing als voet. Naast deze dominante vormen komen er grote ongeglazuurde testen voor met horizontaal geplaatste oren, bakpannen met holle en met massieve steel en een enkel bord. Opvallend afwezig is de kamerpot die als ondersteek gebruikt werd. De hier en daar aanwezige urineanslag geeft echter aan dat daar ook wel grappen voor gebruikt werden. Enkele kannen en een kom hebben een versiering met slibboogjes die onder het loodglazuur zijn aangebracht.

Zo goed als het roodbakkend aardewerk vertegenwoordigd is, zo slecht is dat het geval bij het steengoed. Het gaat om in totaal 34 fragmenten, ca. 5% van het totaal. Bij tweederde van deze fragmenten gaat het om echt steengoed, zoals ongeglazuurde Siegburgkannetjes en drinkschaaltjes. Het resterende materiaal - slechts 1,5% van het totaal - bestaat uit bijna- en proto-steengoed, het qua datering vroegste materiaal van het totale bestand.

Gezien de dominantie van het roodbakkend aardewerk moet dit materiaal voor de datering van dit stuk sloot maatgevend zijn. Het merendeel daarvan moet in de 15de eeuw worden geplaatst. Een scherpere datering is echter mogelijk omdat er ook een aantal specifieke vormen die vooral in tweede helft van de 15de eeuw voorkomen ontbreken. Het gaat daarbij om specifieke grappensoorten, om steelkommen en vergieten. Op grond hiervan kan worden gesteld dat het gevonden materiaal tussen 1375 en 1450 in de sloot moet zijn achtergelaten.

Het steengoed kan hier niet zoveel tegenin brengen. Het echte steengoed dat hier is gevonden heeft een datering die tot in de 15de eeuw doorloopt. De fractie bijna- en proto-steengoed kan in de tweede helft van de 13de eeuw worden geplaatst. Een voorbeeld daarvan is het fragment van een bijna-steengoed kan met een versiering van een radstempel met chevron-motief. Een begindatering van de sloot kan hier echter niet automatisch uit worden afgeleid. Daarvoor is de hoeveelheid veel te gering.

Het tweede onderzochte segment van de sloot, het gedeelte in werkput 2, vertoonde verrassend genoeg een duidelijk ander beeld. Hier was slechts de helft van het materiaal toe te wijzen aan de roodbakkende categorie en was het grijsbakkende aardewerk veel beter vertegenwoordigd.³

In het roodbakkend aardewerk (89 fragmenten op totaal 170 scherven) zijn vooral de wijde bakpannen met een holle steel goed vertegenwoordigd. Daarnaast zijn er kannen, voorraadpotten, een fragment van een vervanger en een enkel bordfragment met slibversiering uit te voorschijn gekomen. Een opvallende vondst is die van een scherf van hoog versierd aardewerk.

Bij het grijsbakkende aardewerk (30% van het totaal) springen een bijna compleet kogelpotje en een grote voorraadpot met lensbodem in het oog.

Het materiaal is ook in zijn vormen anders dan wat de sloot in put 1 heeft opgeleverd en is duidelijk vroeger. Het merendeel van dit materiaal moet wel in de tweede helft van de 13de eeuw worden geplaatst en loopt niet verder door dan het eerste kwart van de 14de eeuw.

Uit deze sectie blijkt dus dat de sloot rond het midden van de 13de eeuw gegraven moet zijn, en dus uit de beginperiode van het Begijnhof moet stammen. De gegevens uit put 1 lijken er vooralsnog op te wijzen dat de sloot in elk geval tot in de 15de eeuw als zodanig bleef functioneren.

Waterputten

Tot de diepergaande sporen die nog op het terrein aanwezig waren behoorden ook 2 waterputten, die in opbouw duidelijk van elkaar verschillend waren. Beiden werden in werkput 2 aangetroffen (afb. 4).

De meest zuidelijke waterput (waterput 1) was opgebouwd uit houten tonnen, die op elkaar gestapeld waren. Er zijn er twee aangetroffen. De onderste was redelijk goed bewaard gebleven, in tegenstelling tot degene die daarop stond. Desondanks kon worden vastgesteld dat het om eikenhouten vaten ging waarvan de onderste hoepels had van eik en berk en windsels van wilgenhout, terwijl van de bovenste een hoepel van elzenhout bewaard was gebleven.⁴ Het hout van de onderste ton was zelfs nog in zo'n goede conditie dat te zien was dat de planken eerst gekliefd waren uit het hout en daarna gedisseld om de benodigde dikte te verkrijgen. Zoals gebruikelijk stonden er ook merktekens in de vorm van strepen op de ton.

De tonnen bleken nogal vondstrijk. Dat de vondsten in hun totaliteit zijn geborgen, is overigens vooral te danken aan het werk van de amateurs uit 's-Gravenzande in de avonduren.

De meest spectaculaire vondst uit de ton - en van de hele opgraving - was wel het grote fragment van een pelgrimsinsigne dat op de voorkant van dit rapport staat afgebeeld.

Het insigne is gemaakt van een lood-tin legering. Helaas ontbreekt het bovenste deel, waardoor de identificatie wordt bemoeilijkt. We zien een als geestelijke geklede persoon met een opgeheven linkerarm en een staf in zijn rechterhand. Aan de linkerzijde, ter hoogte van het gewaad, lijkt een stuk van het insigne te zijn afgebroken. Mogelijk is dat de afbeelding van een knielende pelgrim geweest.

Het insigne vertoont veel overeenkomsten met die van de heilige paus Cornelius zoals die in Ninove (Oost-Vlaanderen) werden gemaakt en in grote aantallen in Nieuwelande in Zeeland zijn gevonden.⁵ Overeenkomsten met andere insignes zijn er niet. Het is daarom het meest waarschijnlijk dat het hier inderdaad Cornelius betreft. Omdat het bovenste deel van het insigne ontbreekt met de voor Cornelius kenmerkende attributen zoals de pauselijke tiara en een hoorn in de linkerhand, blijft er echter enige onzekerheid bestaan. Wanneer inderdaad sprake is van Cornelius dan moet het voorwerp, naar analogie van de andere Corneliusinsignes, dateren uit de 15de eeuw.

Van belang voor de datering van de put is het vele aardewerkmateriaal dat zich vooral in de onderste ton bleek te bevinden. De bovenste ton bevatte nauwelijks aardewerk en bleek bovendien bleek vervuild met veel bouwpuin, dat waarschijnlijk in de put is geraakt bij de sloop van de oorspronkelijke opstallen en de egalisatie van het terrein.⁶ Vermeldenswaard is - naast het pelgrimsinsigne! - alleen nog de vondst van de helft van een ongeglazuurde vuurklok die in het laatste kwart van de 14de en de 1ste helft van de 15de eeuw moet worden geplaatst (afb. 10).

Circa 95% van het aardewerk uit de onderste ton bestaat uit de roodbakkende soort. Het betreft o.a. drie bijna complete kannen en twee kommen. Opvallend genoeg zijn grapen, met uitzondering van één klein scherfje, afwezig. De kannen hebben lobvoeten, en een afgeronde dan wel manchetvormige rand. Eén van de kannen heeft spaarzaam glazuur in combinatie met een slibversiering van horizontale

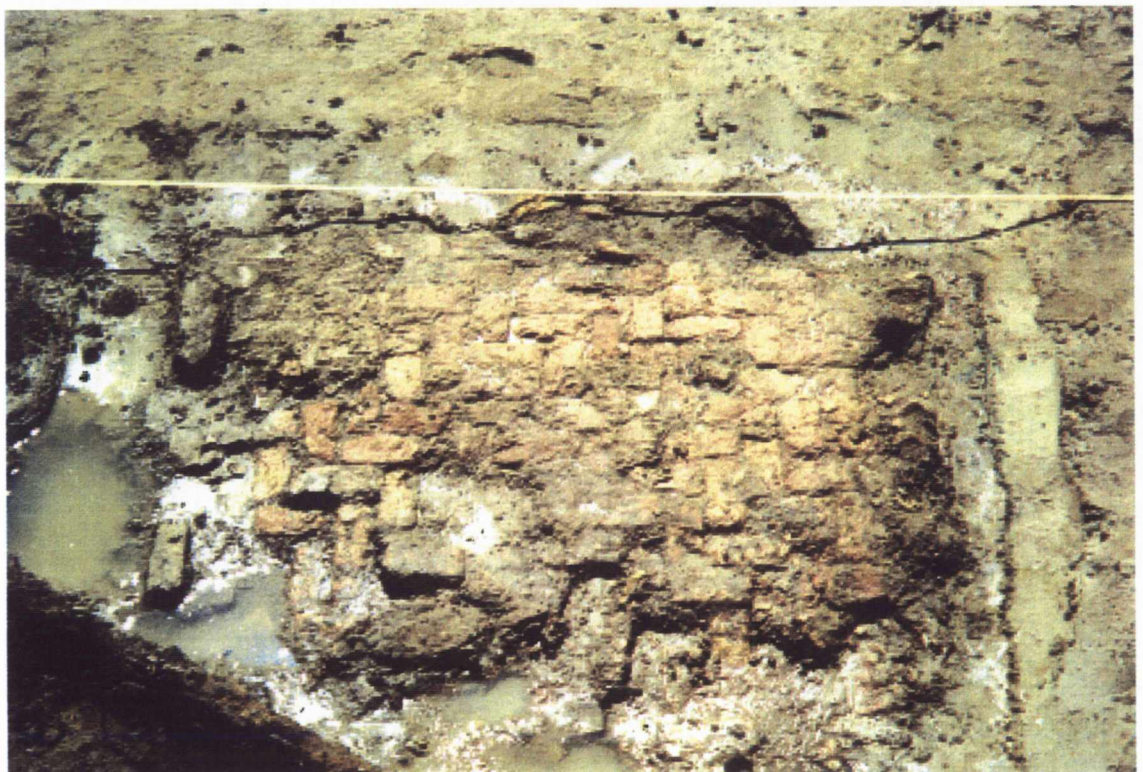

Afb. 10

Afb. 11

Afb. 12

boogjes en stippen. De kannen zijn waarschijnlijk gebruikt bij het putten van het water. De slijtage aan de oren wijst daarop.

Het materiaal is in zijn totaliteit afkomstig uit de 15de eeuw. Diezelfde datering komt terug bij het materiaal dat uit de insteek van de put is verzameld. Ook hier is ca. 95% roodbakend. Er zat een aan de binnenzijde geglazuurde kom bij, staande op drie poten en versierd met draairillen en slibboogjes boven op de platte rand. Van deze kom werd een passend fragment in de sloot in werkput 1 gevonden! Daarnaast kwamen er een aantal grappen van verschillend formaat uit te voorschijn en een tweetal spaarzaam geglazuurde deksels met een omgeslagen rand en een platte knop. De tonput is dus aangelegd in de 15de eeuw en gedurende die eeuw gebruikt.

De andere waterput (waterput 2) was opgebouwd uit stenen (afb. 4 en 11). Het was een behoorlijk grote put met een binnendoorsnede van ca. 1,2 meter. De onderkant bevond zich op 1,39 - N.A.P., meer dan 1,7 meter onder het aangelegde vlak. De wand was één steens dik, waarbij de stenen per laag afwisselend kops en gestrekt waren gemetseld.

Gezien de grootte zou dit wel eens de gemeenschappelijke put geweest kunnen zijn. Hij moet in de 15de eeuw zijn aangelegd en tot in de 16de eeuw gebruikt. Het steenformaat (21 X 10 X 4,5 cm) is typisch 15de eeuws, terwijl de (schaarse) vondsten die in de put zelf gedaan zijn een 15de - 16de eeuwse datering hebben.⁷ Vondsten uit de insteek konden vanwege de grote wateroverlast en het gebrek aan tijd niet verzameld worden.

Gezien de dateringen moeten de waterputten dus zijn aangelegd en gebruikt ten tijde van het begijnhof.

De overige sporen

Het noordelijk deel van werkput 1 leverde al meteen bij het begin van de ontgraving een curieus spoor op. Het ging om een plateau van oranjegele bakstenen, dat naar het oosten toe door leek te lopen. Om daar zekerheid over te verkrijgen is de put op die plaats dan ook nog wat uitgebreid, tot aan de grens van het bouwkegel. Helaas bleek van het geheel niet veel meer bewaard te zijn gebleven. Zichtbaar was alleen nog een ondiep rechthoekig, met zand en puin gevuld spoor, dat geïnterpreteerd moet worden als een funderingslaagje voor de baksteenconstructie. Dit spoor liep door tot in de wand; in het profiel was daarboven een duidelijk uitbraakspoor zichtbaar.

Het plateau zelf, ongeveer 1,60 meter breed en bewaard over een lengte van 1,40 meter, was opgebouwd uit stenen met een afmeting van 18 x 8,5 x 4 cm. Ze waren neergelegd in een zigzagpatroon, terwijl het geheel aan de buitenzijde was afgegrensd door een enkele rij stenen die gestrekt waren geplaatst (afb. 12).

De constructie is zorgvuldig aangelegd. De stenen waren gemetseld met een nog steeds behoorlijk harde mortel.

Het meest waarschijnlijk is dat het hier om een vloertje gaat. Als dat zo is dan moet het, gezien de diepte waarop het gevonden is, om een keldervloertje gaan. De hardheid van de mortel zou er op kunnen wijzen dat het het restant van een waterkeldertje is. Een scherpe datering van dit vloertje bleek onmogelijk. Het formaat van de stenen geeft daarvoor geen aanknopingspunt. Dit soort stenen werd vanaf de 16de eeuw gebruikt en dat bleef zo tot in de 18de eeuw. In elk geval is deze constructie duidelijk later dan de andere gevonden en hierboven beschreven sporen. De kans dat dit vloertje onderdeel van een van de gebouwen van het begijnhof heeft uitgemaakt is dus vrij klein.

Op zich is dat opmerkelijk: na de begijnhof was er immers voor zover bekend geen bebouwing meer, maar was er sprake van een fraai aangelegde tuin. Wanneer het inderdaad de vloer van een waterkelder geweest is dan hoeft dat geen bezwaar te zijn. Het is immers heel goed voorstelbaar dat er een speciale

voorziening in de tuin was aangelegd om de watervoorraad op peil te kunnen houden. Wellicht is hiermee dus toch iets van de baroktuin teruggevonden.

Tenslotte nog een kort woord over de fundamentjes in de noordwesthoek van het terrein in werkput 4 (afb. 4). Deze werden aan het eind van de opgraving nog aan een vluchtig onderzoek onderworpen. Veel hadden ze niet om het lijf. Ze waren nogal ondiep - het niveau van put 4 lag ver boven het niveau van de andere putten - en het meeste was in het verleden al opgeruimd, zodat van complete funderingen geen sprake was. Voor zover nog zichtbaar waren ze opgebouwd uit een mengelmoes van allerlei formaten stenen. Daar waren ook kloostermoppen bij, ongetwijfeld afkomstig van het terrein zelf. Het is duidelijk dat hier geen sprake is van echt oude funderingen. Met het begijnhof hebben ze zeker niets te maken. Waarschijnlijk gaat het om de resten van de gebouwtjes die in de 19de en 20ste eeuw langs de Vreeburghlaan stonden.

6. Synthese en conclusies

Lang is gehoopt en gedacht dat het terrein aan de Vreeburghlaan de resten zou opleveren van het begijnhof, dat hier in de middeleeuwen gelegen was. De opgraving van het terrein heeft die resten inderdaad blootgelegd, al ging het om andere resten dan verwacht. Van funderingen van de gebouwen zelf bleek geen sprake meer. Dat alles was al in een veel eerder stadium verwijderd. Wel waren die zaken bewaard gebleven die destijds tot een veel grotere diepte waren uitgegraven of aangelegd. Die zaken vertellen iets over de geschiedenis van het terrein in de tijd van het begijnhof.

Uit die tijd stamt zeker de sloot die op twee plaatsen is blootgelegd. Het vondstmateriaal geeft dat overduidelijk aan. Het vroegste materiaal van de hele opgraving komt hier juist vandaan. Dit 13de-eeuwse materiaal, gebruiksafval dat in de sloot gedumpt werd, lijkt er voor te pleiten dat deze sloot al van het begin af aan op het terrein aanwezig was. Het is heel goed voorstelbaar dat hij gegraven is bij de inrichting van het terrein als begijnhof om de waterhuishouding wat te verbeteren. Hij zal dan van een stelsel van sloten deel hebben uitgemaakt. Hoe dat er uit gezien heeft is helaas onbekend gebleven, daarvoor is te weinig van het geheel blootgelegd. In elk geval lijkt de sloot in de loop van de jaren zijn functie te hebben verloren. Het begijnhof vindt zijn einde in de 16de eeuw, terwijl de vondsten die in de sloot zijn gedaan niet jonger zijn dan het midden van de 15de eeuw.

Dat die sloot zijn functie had verloren kan ook blijken uit de stenen waterput. Het is jammer dat die niet heel nauwkeurig gedateerd kon worden, omdat dat weer iets over de sloot zou hebben gezegd. De insteek van de put is namelijk deels door de sloot heengegraven, en dat geeft aan dat er ten tijde van deze aanleg geen sloot meer aanwezig was. Hoe dan ook, op grond van deze gegevens kan veilig worden gesteld dat in de 16de eeuw het terrein niet meer door een sloot werd doorsneden.

De stenen waterput is, net als de aangetroffen houten tonput, aangelegd en gebruikt ten tijde van het begijnhof. Dat blijkt uit de dateringen van het materiaal dat er in werd gevonden. Voor de tonput was dat de 15de eeuw, voor de stenen put de 15de of 16de eeuw. Beide gaan verrassend diep de grond in: de onderkant zat meer dan 3 meter onder het huidige maaiveld, een stukje dieper nog dan de onderkant van de sloot. Wellicht verraadt dit, net als het verdwijnen van de sloot zelf, een grondwaterstand die in de loop van de tijd lager werd.⁸

Ook de muur is gebouwd ten tijde van het begijnhof. Verrassend is misschien wel dat hij niet stamt uit het allereerste begin, maar pas uit de eeuw daarna: zowel het materiaal dat uit de insteek te voorschijn is gekomen als de kloostermoppen waaruit hij is opgebouwd, moeten in de eerste helft van de 14de eeuw worden geplaatst. Naar de precieze redenen om het terrein te ommuren kunnen we slechts gissen; misschien kwamen de begijnen niet voldoende aan hun rust toe....

Vergelijken we de gevonden sporen met de tekeningen zoals die in het Kaartboek der Regulieren staan dan is eens te meer duidelijk dat die niet meer dan schematisch de werkelijkheid hebben weergegeven. Dat de sloot er niet op staat hoeft niet te verbazen: die was ten tijde van de kaart al gedicht. De stenen waterput echter zou men toch wel hebben verwacht. Alleen de muur blijkt er daadwerkelijk te hebben gestaan. Als hulp bij archeologisch onderzoek zijn dit soort kaarten eigenlijk maar nauwelijks bruikbaar.

Over de bewoners zelf zijn we door dit onderzoek helaas niet al te veel aan de weet gekomen. Het aardewerk verraadt geen armoede, maar ook bepaald geen welvaart: de begijnen zullen er een sober leven hebben geleid. Wellicht dat onderzoek naar het gevonden botmateriaal daar nog iets meer over zou kunnen zeggen. Het is te hopen dat dat onderzoek nog eens kan worden uitgevoerd.

Wat het eind van het begijnhof betreft: we weten daar het een en ander van dankzij de historische bronnen die bewaard zijn gebleven. De bij deze opgraving verkregen gegevens hebben daar helaas niets aan kunnen toevoegen. Materiaal en sporen uit het eind van de 16de eeuw bleken (bijna) volledig te ontbreken.

Toch kan, in zijn totaliteit, gesproken worden van een succesvol onderzoek met een hoop goede resultaten, zeker gezien de korte tijd die er maar voor beschikbaar was. Duidelijk is geworden dat het terrein inderdaad vanaf de tweede helft van de 13de eeuw mensen huisvestte en dat dat gedurende de eeuwen daarna zo bleef. Voor het eerst is er een glimp van de begijnen van 's-Gravenzande zichtbaar geworden in het materiaal dat zij achter lieten en in de voorzieningen die er voor hen werden aangelegd. Uit het onderzoek blijkt ook dat de gemeente 's-Gravenzande inderdaad een bodemarchief heeft waar ze nog steeds trots op kan zijn en dat in de toekomst ongetwijfeld nog verrassingen zal opleveren. Ook in die zin is dit onderzoek een succes geworden, dat hopelijk navolging zal blijven krijgen.

Literatuur

Van Beuningen, H.J.E., en A.M. Koldewij, 1993, Heilig en profaan. 1000 laat-middeleeuwse insignes.(Rotterdam Papers VIII). Cothen.

Van Heeringen, R.M., A.M. Koldewij en A.A.G. Gaalman,1987, Heiligen in de modder. In zeeland gevonden pelgrimstekens.Utrecht.

Immerzeel, A.A.G., 1989, 'Archeologische kroniek van het Westland (1988)' in: Historisch Jaarboek Westland 1989, p. 95-97.

Ridder, J.G. de, 1979, Uit de geschiedenis van het Westland.Den Haag.

Noten

- 1 Zie Immerzeel 1989. De bij dat onderzoek gevonden muur was echter opgebouwd uit secundair gebruikte kloostermoppen. Het is om die reden niet waarschijnlijk dat de bij dat onderzoek gevonden muur afkomstig is geweest van het begijnhof. Waarschijnlijk gaat het hier om de resten van de muur van het landgoed Vreeburgh, opgebouwd met stenen van de oorspronkelijke begijnhofmuur.
- 2 Bij archeologisch onderzoek op het naastliggende terrein, uitgevoerd door de Afdeling Archeologie van de gemeente Den Haag in het najaar van 1999, is deze sloot namelijk niet aangetroffen.
- 3 De bovenzijde van de slootvulling was vervuild met 17de en 18de-eeuws materiaal. Deze scherven zijn niet in de tellingen meegenomen.
- 4 Mondelinge mededeling C. Vermeeren.
- 5 Zie Van Heeringen, Coldewey & Gaalman 1987, p. 52 ; Van Beuningen & Coldewey 1993, p. 150-151 en afb. 153.
- 6 Vermeldenswaard is een geprofileerde baksteen. Dit type werd in raamkozijnen verwerkt.
- 7 Het gaat om een roodbakkend fragment van een vetvanger, fragmenten van een ongeglazuurde kan en van een voorraadpot die aan de binnenzijde is geglazuurd. Daarnaast een fragment roodbakkend aardewerk met slibversiering en fragmenten van een steengoed kan met zoutglazuur.
- 8 Immerzeel meent dat het in onbruik raken van de sloot ook zijn oorzaak kan hebben gevonden in een ophoging van het hele terrein. Dat zou in dat geval juist kunnen wijzen op een grondwaterspiegelstijging. Sporen van een ophoging zijn echter, mogelijk door de diepgaande verstoring van de bovengrond, niet op het door ons onderzochte terrein aangetroffen. Om dit probleem tot klaarheid te brengen zal verder onderzoek noodzakelijk zijn.

Bijlage: vondstenlijsten

Vondstnummers op materiaalsoort. Tussen haakjes wordt eventueel het ondernummer vermeld.

aardewerk

3-AW-KOGELPOT
3-AW-ROODBAKKEND
3-AW-ROODBAKKEND-GRA-3/GRAPEN
3-AW-STEENGOED 1/KAN
3-AW-STEENGOED 4/KAN
5-AW-GRIJSBAKKEND
5-AW-GRIJSBAKKEND/KAN
5-AW-MAJOLICA/BORD
5-AW-ROODBAKKEND/BAKPAN
5-AW-ROODBAKKEND/BORD
5-AW-ROODBAKKEND/GRAPEN
5-AW-ROODBAKKEND/INDET
5-AW-ROODBAKKEND/KAN
5-AW-ROODBAKKEND/OLIELAMP
5-AW-ROODBAKKEND/POT
8-AW-GRIJSBAKKEND
8-AW-ROODBAKKEND
11-AW-GRIJSBAKKEND
11-AW-GRIJSBAKKEND (.8)/POT?
11-AW-ROODBAKKEND
11-AW-ROODBAKKEND-BAK-?/BAKPAN
11-AW-ROODBAKKEND-BAK-1/BAKPAN
11-AW-ROODBAKKEND-BAK-4/BAKPAN
11-AW-ROODBAKKEND-BOR-1/BORD
11-AW-ROODBAKKEND-DEK-5 (.2)/DEKSEL
11-AW-ROODBAKKEND-DEK-5/DEKSEL
11-AW-ROODBAKKEND-GRA-3A/GRAPEN
11-AW-ROODBAKKEND/KAN
11-AW-ROODBAKKEND/KOM
11-AW-ROODBAKKEND/POT
11-AW-ROODBAKKEND/TEST
11-AW-STEENGOED 1-KAN-2 (.3)/KAN
11-AW-STEENGOED 1-VEL-/VELDFLES
11-AW-STEENGOED 1/DRINKSCHAAL
11-AW-STEENGOED 1/KAN
11-AW-STEENGOED 1/KAN 1?
11-AW-STEENGOED 4/KAN ?
11-AW-STEENGOED 5/KAN
12-AW-GRIJSBAKKEND
12-AW-ROODBAKKEND
12-AW-ROODBAKKEND (.4)/KAN
12-AW-ROODBAKKEND (.7)/KAN
12-AW-ROODBAKKEND (.9)/KAN
12-AW-ROODBAKKEND (.11)/KOM
12-AW-ROODBAKKEND-BAK-1/2?/BAKPAN
12-AW-ROODBAKKEND-BAK-1/BAKPAN
12-AW-ROODBAKKEND-BAK-11?/BAKPAN
12-AW-ROODBAKKEND-BAK-15/BAKPAN
12-AW-ROODBAKKEND-BAK-19/28/BAKPAN
12-AW-ROODBAKKEND-BAK-19?/BAKPAN
12-AW-ROODBAKKEND-BAK-28/29/BAKPAN
12-AW-ROODBAKKEND-BAK-32/BAKPAN
12-AW-ROODBAKKEND-GRA-3 (.5)/GRAPEN
12-AW-ROODBAKKEND-GRA-3 (.6)/GRAPEN
12-AW-ROODBAKKEND-GRA-3/GRAPEN
12-AW-ROODBAKKEND-KOM-49 (.8)/KOM
12-AW-ROODBAKKEND-TEST-20/TEST
12-AW-ROODBAKKEND/BAKPAN
12-AW-ROODBAKKEND/BORD?
12-AW-ROODBAKKEND/GRAPEN
12-AW-ROODBAKKEND/KAN
12-AW-ROODBAKKEND/POT
12-AW-STEENGOED 1
12-AW-STEENGOED 1-DRI-2/DRINKSCHAAL
12-AW-STEENGOED 1/KAN
12-AW-STEENGOED 2/KAN
12-AW-STEENGOED 4/KAN
14-AW-ROODBAKKEND
14-AW-STEENGOED 2
15-AW-ROODBAKKEND-GRA-3A (.1)/GRAPEN
17-AW-ROODBAKKEND
17-AW-ROODBAKKEND (.3)/KOM OP DRIEPOOT
17-AW-ROODBAKKEND-BAK-17/BAKPAN
20-AW-ANDENNE? (.3)
20-AW-GRIJSBAKKEND
20-AW-GRIJSBAKKEND (.2)/GRAPEN
20-AW-GRIJSBAKKEND/POT
20-AW-ROODBAKKEND
20-AW-ROODBAKKEND (.1)/KAN
20-AW-ROODBAKKEND/BAKPAN
20-AW-ROODBAKKEND/BORD
20-AW-STEENGOED 1/KAN
20-AW-STEENGOED 4
20-AW-STEENGOED 4-KAN-1/KAN
20-AW-STEENGOED 4/KAN
20-AW-WITBAKKEND
21-AW-ROODBAKKEND
21-AW-ROODBAKKEND-BAK-19?/BAKPAN
21-AW-STEENGOED 1-KAN-21/KAN
21-AW-STEENGOED 1/KAN
21-AW-STEENGOED 2/KAN
23-AW-ROODBAKKEND (.1)
23-AW-ROODBAKKEND/VETVANGER
23-AW-STEENGOED 2/KAN
24-AW-GRIJSBAKKEND
24-AW-GRIJSBAKKEND (.6)/KOGELPOT
24-AW-GRIJSBAKKEND (.8)/POT?
24-AW-GRIJSBAKKEND (.9)/POT?
24-AW-ROOD/GRIJSBAKKEND (.10)/POT
24-AW-ROODBAKKEND
24-AW-ROODBAKKEND (.11)/VETVANGER
24-AW-ROODBAKKEND-BAK-4/32 (.7)/KOEKENPAN
24-AW-ROODBAKKEND-BAK-32?/BAKPAN
24-AW-ROODBAKKEND-KAN-24?/KAN
24-AW-ROODBAKKEND/BAKPAN
24-AW-ROODBAKKEND/POT
24-AW-STEENGOED 2
24-AW-STEENGOED 2/KAN
24-AW-STEENGOED 4
24-AW-STEENGOED 4/5-KAN-1?/KAN
24-AW-STEENGOED 4/5/KAN
24-AW-STEENGOED 4/KAN
24-AW-STEENGOED 5/KAN
25-AW-ROODBAKKEND
25-AW-ROODBAKKEND/KAN
25-AW-ROODBAKKEND/POT
25-AW-STEENGOED 2/KAN
26-AW-ROODBAKKEND
26-AW-ROODBAKKEND-KOM-2/KOM
26-AW-ROODBAKKEND/KAN?
26-AW-ROODBAKKEND/POT
28-AW-GRIJSBAKKEND (.5)/KAN
28-AW-ROODBAKKEND (.4)/KAN
28-AW-ROODBAKKEND-GRA-2/3 (.2)/GRAPEN
28-AW-ROODBAKKEND-VST-4 (.3)/VUURKLOK
28-AW-ROODBAKKEND/KAN
28-AW-ROODBAKKEND/POT?
28-AW-ROODBAKKEND/VETVANGER
28-AW-STEENGOED 2/KAN
28-AW-WITBAKKEND/BORD/SCHAAL
28/29-AW-STEENGOED 1
28/29-AW-STEENGOED 2
29-AW-GRIJSBAKKEND (.9)/KOM?

29-AW-ROODBAKKEND
 29-AW-ROODBAKKEND-DEK-5 (.6)/DEKSEL
 29-AW-ROODBAKKEND-DEK-5/DEKSEL
 29-AW-ROODBAKKEND-GRA-3A (.2)/GRAPE
 29-AW-ROODBAKKEND-GRA-3A (.3)/GRAPE
 29-AW-ROODBAKKEND-GRA-3A (.4)/GRAPE
 29-AW-ROODBAKKEND-GRA-3A (.5)/GRAPE
 29-AW-ROODBAKKEND-GRA-3A (.7)/GRAPE
 29-AW-ROODBAKKEND-GRA-3A/GRAPE
 29-AW-ROODBAKKEND-KOM-49 (.1)/KOM
 30-AW-ROODBAKKEND
 30-AW-ROODBAKKEND-KAN-12 (.3)/KAN
 30-AW-ROODBAKKEND-KAN-24/KAN
 30-AW-ROODBAKKEND-KAN-42 (.2)/KAN
 30-AW-ROODBAKKEND-KOM-2 (.4)/KOM
 30-AW-ROODBAKKEND/KAN
 30-AW-STEENGOED 1
 30-AW-STEENGOED 2
 36-AW-GRIJSBAKKEND
 36-AW-ROODBAKKEND/KAN
 36-AW-STEENGOED 2/KAN
 36-AW-STEENGOED 4/KAN
 37-AW-GRIJSBAKKEND/POT
 37-AW-ROODBAKKEND/POT
 37-AW-STEENGOED 4
 37-AW-STEENGOED 4/KAN
 38-AW-GRIJSBAKKEND
 38-AW-ROODBAKKEND
 38-AW-STEENGOED 4/5-KAN-3/KAN
 38-AW-STEENGOED 4/KAN
 40-AW-MAJOLICA/ZALFPOT
 41-AW-ROODBAKKEND

bot

3-BT-ZOOGDIER
 11-BT
 12-BT
 12-BT? (.2)/MESHEFT
 14-BT-ZOOGDIER
 17-BT-VOGEL
 17-BT-ZOOGDIER
 21-BT-ZOOGDIER
 24-BT (.2)/MESHEFT
 24-BT-VOGEL
 24-BT-ZOOGDIER
 25-BT-ZOOGDIER
 28/29-BT-VOGEL
 28/29-BT-ZOOGDIER
 29-BT (.8)/KRAAL
 29-BT-VIS
 29-BT-VOGEL
 29-BT-ZOOGDIER
 30-BT-ZOOGDIER
 38-BT-ZOOGDIER
 40-BT-VOGEL

glas

11-GL-GROEN GLAS/RUIT
 12-GL-GROEN GLAS/RUIT
 17-GL-GROEN GLAS/RUIT
 20-GL-GROEN GLAS/RUIT
 20-GL-GROEN GLAS/WIJNFLES
 26-GL-GROEN GLAS?/BEKER?
 30-GL-GROEN GLAS/RUIT
 41-GL-GROEN GLAS/RUIT

metaal

3-MT-IJZER/SPIJKER
 5-MT-IJZER/SPIJKER
 11-MT-IJZER (.4)/MONDHARP
 11-MT-IJZER/BESLAG (?)
 11-MT-IJZER/KOKERTJE (?)
 11-MT-IJZER/SPIJKER
 11-MT-MESSING (.1)/INDET
 11-MT-MESSING/BESLAG (?)
 12-MT-IJZER (.3)/MES MET HEFT
 12-MT-IJZER/INDET
 12-MT-IJZER/SPIJKER
 17-MT-IJZER (.1)/TAFELMES
 17-MT-IJZER (.2)/SCHAAR
 17-MT-IJZER/SPIJKER
 24-MT-IJZER (.3)/RING
 24-MT-IJZER (.4)/BESLAGPLAATJE?
 25-MT-IJZER/HARK
 26-MT-IJZER/CONTAINER
 28-MT-LOOD-TINLEGERING (.1)/PELGRIMSINSIGNE
 30-MT-IJZER (.1)/SCHARNIER?
 40-MT-IJZER/SPIJKER

overig materiaal

3-OV-BM
 5-OV-BM
 8-OV-BM/BAKSTEEN
 10-OV-BM/BAKSTEEN
 11-OV-BM (.5)/VLOERTEGEL
 11-OV-BM (.6)/VLOERTEGEL
 11-OV-BM (.7)/VLOERTEGEL
 11-OV-BM-BASALT
 11-OV-BM/BAKSTEEN
 11-OV-BM/DAKLEI
 11-OV-BM/DAKTEGEL
 11-OV-BM/KIEZEL
 11-OV-BM/PLAVUIS
 11-OV-BM/VLOERTEGEL
 12-OV-BM (.10)/VLOERTEGEL
 12-OV-BM/DAKLEI
 12-OV-BM/DAKTEGEL
 12-OV-BM/PLAVUIS
 12-OV-BM/VLOERTEGEL
 14-OV-BM
 17-OV-BM
 20-OV-BM
 21-OV-BM
 23-OV-BM/BAKSTEEN
 24-OV-BM-BAKSTEEN/KLOOSTERMOP
 24-OV-BM-ROODBAKKEND/TEGEL
 24-OV-BM-TUFSTEEN
 24-OV-BM/DAKLEI
 24-OV-HOUT (.1)/BORD
 24-OV-LEER (.5)
 25-OV-BM-BAKSTEEN (.2)/GEPROFILEERDE BAKSTEEN
 25-OV-BM-BAKSTEEN/KLOOSTERMOP
 25-OV-BM-KALKSTEEN (.1)/VLOERTEGEL
 25-OV-BM/BAKSTEEN
 25-OV-BM/DAKLEI
 25-OV-BM/PLAVUIS
 26-OV-BM/DAKLEI
 26-OV-BM/VLOERTEGEL
 28/29-OV-BM/DAKLEI
 30-OV-BM
 35-OV-BM-BAKSTEEN/KLOOSTERMOP
 36-OV-BM
 36-OV-BM (.1)/PLAVUIS
 36-OV-BM (.2)/DAKTEGEL
 38-OV-BM/DAKTEGEL

Lijst ondernummers

11-1/INDET
11-2/DEKSEL
11-3/KAN
11-4/MONDHARP
11-5/VLOERTEGEL
11-6/VLOERTEGEL
11-7/VLOERTEGEL
11-8/POT?
12-2/MESHEFT
12-3/MES MET HEFT
12-4/KAN
12-5/GRAPE
12-6/GRAPE
12-7/KAN
12-8/KOM
12-9/KAN
12-10/VLOERTEGEL
12-11/KOM
15-1/GRAPE
17-1/TAFELMES
17-2/SCHAAR
17-3/KOM OP DRIEPOOT
20-1/KAN
20-2/GRAPE
20-3/AW
23-1/AW
24-1/BORD
24-2/MESHEFT
24-3/RING
24-4/BESLAGPLAATJE?
24-5/LEER
24-6/KOGELPOT
24-7/KOEKENPAN
24-8/POT?
24-9/POT?
24-10/POT
24-11/VETVANGER
25-1/VLOERTEGEL
25-2/GEPROFILEERDE BAKSTEEN
28-1/PELGRIMSINSIGNE
28-2/GRAPE
28-3/VUURKLOK
28-4/KAN
28-5/KAN
29-1/KOM
29-2/GRAPE
29-3/GRAPE
29-4/GRAPE
29-5/GRAPE
29-6/DEKSEL
29-7/GRAPE
29-8/KRAAL
29-9/KOM?
30-1/SCHARNIER?
30-2/KAN
30-3/KAN
30-4/KOM
36-1/PLAVUIS
36-2/DAKTEGEL

Vondstadministratie

- SGZ99 - 1 put 1 vlak 1 spoor 1 SGZ99 - 1 aard GREPPEL
tekn SGZ99-1-VLAK
datering MEL/MEP
opm GEEN VONDSTEN / GREPPEL MET BOVENIN MEP-MATERIAAL
- SGZ99 - 2 put 1 vlak 1 spoor 1 SGZ99 - 2 aard GREPPEL
tekn SGZ99-1-VLAK
datering MEP?
opm GEEN VONDSTEN / VERSTOORD DOOR UITHALEN OLJETANK
- SGZ99 - 3 put 1 vlak 1 spoor 3 SGZ99 - 3 aard SPOOR
tekn SGZ99-1-VLAK
datering MEL?
- SGZ99 - 5 put 1 vlak spoor aard LOS
opm BIJ AANLEG PUT 1
- SGZ99 - 6 put 1 vlak 1 spoor 6 SGZ99 - 6 aard SPOOR
tekn SGZ99-1-VLAK
opm VERSTOORD? / VONDSTEN?
- SGZ99 - 7 put 1 vlak 1 spoor 7 SGZ99 - 7 aard SPOOR
tekn SGZ99-1-VLAK
datering MEL?/MEP
opm VLOER OF POER
- SGZ99 - 8 put 1 vlak 1 spoor 8 SGZ99 - 8 aard SPOOR
tekn SGZ99-1-VLAK
- SGZ99 - 9 put 1 vlak 1 spoor 9 SGZ99 - 9 aard SPOOR
tekn SGZ99-1-VLAK
- SGZ99 - 10 Monster put 1 vlak 1 spoor 7 SGZ99 - 10 aard MUUR?
tekn SGZ99-2-VLAK/DETAIL
verzamelwijze BEMONSTEREN (mortel)
datering MEP?
- SGZ99 - 11 put 1 vlak 1 spoor 1 SGZ99 - 11 aard GREPPEL coupe 1
tekn SGZ99-1-VLAK
verzamelwijze COUPEREN
datering MEP
- SGZ99 - 12 put 1 vlak 1 spoor 1 SGZ99 - 12 aard GREPPEL coupe 1
tekn SGZ99-1-COUCHE
verzamelwijze COUPEREN
datering MEL?
opm VANAF -0.64M NAP APART VERZAMELD
- SGZ99 - 13 Monster put 1 vlak 1 spoor 1 SGZ99 - 13 aard GREPPEL coupe 1
tekn SGZ99-1-COUCHE
verzamelwijze BEMONSTEREN (grond)
datering MEL/MEP
opm UIT MESTLAAG
- SGZ99 - 14 put 1 vlak 1 spoor 3 SGZ99 - 14 aard KUIL
verzamelwijze COUPEREN
datering MEP?
opm DEELS MET VERSTORING VERZAMELD
- SGZ99 - 15 put 1 vlak 1 spoor 1 SGZ99 - 15 aard GREPPEL coupe 1
verzamelwijze COUPEREN
datering MEL/MEP
opm V11 EN V12 SAMEN VERZAMELD
- SGZ99 - 16 Monster put 1 vlak 1 spoor 1 SGZ99 - 16 aard GREPPEL coupe 1
tekn SGZ99-1-COUCHE
verzamelwijze BEMONSTEREN (grond)
datering MEL/MEP
opm ONDER UIT GREPPEL

SGZ99 - 17 put 1 vlak 1 spoor 1? SGZ99 - 17 aard GREPPEL? coupe 1
verzamelwijze COUPEREN
datering MEL?
opm VERMOEDELIJK UIT GREPPEL, NIET MET ZEKERHEID TE ZEGGEN

SGZ99 - 18 Monster put 1 vlak 1 spoor 18 SGZ99 - 18 aard SPOOR
tekn SGZ99-3-DETAIL
verzamelwijze BEMONSTEREN (hout)
datering MEL?
opm VLECHTWERKIN S1

SGZ99 - 19 Monster put 1 vlak 1 spoor 18 SGZ99 - 19 aard SPOOR
tekn SGZ99-3-DETAIL
verzamelwijze BEMONSTEREN (hout)
datering MEL?
opm STAANDERS (PALEN) VAN VLECHTWAND

SGZ99 - 20 put 2 vlak 1 spoor 20 SGZ99 - 20 aard GREPPEL
tekn SGZ99-1-VLAK
datering MEL/MEP
opm S20=S1 / VONDSTEN VANAF DIEPER NIVO VERZAMELD 0,10 M +NAP

SGZ99 - 21 put 2 vlak 1 spoor 21 SGZ99 - 21 aard KUIL
tekn SGZ99-1-VLAK
verzamelwijze COUPEREN
datering MEP?

SGZ99 - 22 put 2 vlak 1 spoor 22 SGZ99 - 22 aard KUIL
tekn SGZ99-1-VLAK
verzamelwijze COUPEREN
datering MEL/MEP?
opm INSTEEK WATERPUT (S23)

SGZ99 - 23 put 2 vlak 2 spoor 23 SGZ99 - 23 aard WATERPUT
tekn SGZ99-1-VLAK
datering MEP
opm F=21X10X4.5 / GEEN VONDSTEN / GELE EN RODE STEEN

SGZ99 - 24 put 2 vlak spoor 20 SGZ99 - 24 aard GREPPEL
verzamelwijze COUPEREN
datering MEL
opm DOOR GRONDWATEROVERLAST ONMOGELIJK COUPE TE TEKENEN / UIT ONDERSTE BRUINE LAAG

SGZ99 - 25 put 2 vlak spoor 23 SGZ99 - 25 aard WATERPUT
verzamelwijze LEEGHALEN WATERPUT
datering MEP
opm UIT BOVENSTE METER

SGZ99 - 26 put 2 vlak spoor 23 SGZ99 - 26 aard WATERPUT
verzamelwijze LEEGHALEN WATERPUT
datering MEP?
opm ONDERUIT WATERPUT

SGZ99 - 27 Monster put 2 vlak spoor 23 SGZ99 - 27 aard WATERPUT
verzamelwijze BEMONSTEREN (hout)
datering MEP
opm HOUTEN RING ONDER STENEN MANTEL WATERPUT

SGZ99 - 28 put 2 vlak 1 spoor 28 SGZ99 - 28 aard WATERPUT
tekn SGZ99-1-VLAK
datering MEL
opm GEEN VONDSTEN / TONPUT

SGZ99 - 29 put 2 vlak 1 spoor 29 SGZ99 - 29 aard KUIL
tekn SGZ99-1-VLAK
verzamelwijze COUPEREN
datering MEP?
opm INSTEEK WATERPUT (S28)

SGZ99 - 30 put 2 vlak spoor 28 SGZ99 - 30 aard WATERPUT
datering MEL
opm ONDER UIT 2E TON

SGZ99 - 31 Monster put 2 vlak spoor 28 SGZ99 - 31 aard WATERPUT
verzamelwijze BEMONSTEREN (hout)
datering MEL
opm ONDERSTE TON

SGZ99 - 32 Monster put 2 vlak spoor 28 SGZ99 - 32 aard WATERPUT
verzamelwijze BEMONSTEREN (hout)
datering MEL
opm DUIGEN BOVENSTE TON

SGZ99 - 33 Monster put 2 vlak spoor 28 SGZ99 - 33 aard WATERPUT
verzamelwijze BEMONSTEREN (hout)
datering MEL
opm HOEPELS ONDERSTE TON

SGZ99 - 34 Monster put 1 vlak 1 spoor 18? SGZ99 - 34 aard PAAL
verzamelwijze BEMONSTEREN (hout)
datering MEL?
opm PAAL BIJ VLECHTWERK GEVONDEN, STAANDER?

SGZ99 - 35 Monster put 3 vlak 1 spoor 35 SGZ99 - 35 aard MUUR
tekn SGZ99-4-VLAK
verzamelwijze BEMONSTEREN (baksteen)
datering MEL
opm RODE STEEN F=28X13X7

SGZ99 - 36 put 3 vlak 1 spoor 36 SGZ99 - 36 aard SPOOR
tekn SGZ99-4-VLAK
datering MEL
opm UIT INSTEEK VAN MUUR (S35)

SGZ99 - 37 put 3 vlak 1 spoor 37 SGZ99 - 37 aard SPOOR
tekn SGZ99-4-VLAK
datering MEL
opm UIT INSTEEK VAN MUUR (S35)

SGZ99 - 38 put 3 vlak 1 spoor 38 SGZ99 - 38 aard SPOOR
tekn SGZ99-4-VLAK
datering MEL
opm UIT INSTEEK VAN MUUR (S35)

SGZ99 - 40 put 4 vlak 1 spoor 40 SGZ99 - 40 aard VLOER
tekn SGZ99-4-VLAK
datering MEP?

SGZ99 - 41 put 4 vlak 1 spoor aard VLAK
datering MEP?
opm AANLEG VL. 1 BIJ MUURTJES

SGZ99 - 42 put 4 vlak 1 spoor 42 SGZ99 - 42 aard WATERPUT
tekn SGZ99-4-VLAK
datering MEP?
opm F=18X10X4.5

SGZ99 - 43 put 4 vlak 1 spoor 43 SGZ99 - 43 aard MUUR
tekn SGZ99-4-VLAK
datering MEP?
opm + MORTEL / GROOTSTE DEEL F=25X12X5.5 / SECUNDAIR GEBRUIKT

SGZ99 - 44 put 4 vlak 1 spoor 44 SGZ99 - 44 aard MUUR
tekn SGZ99-4-VLAK
datering MEP?
opm SECUNDAIR GEBRUIKTE KLOOSTERMOPPEN

SGZ99 - 45 put 4 vlak 1 spoor 45 SGZ99 - 45 aard MU
tekn SGZ99-4-VLAK
datering MEP?

SGZ99 - 46 put 4 vlak 1 spoor 46 SGZ99 - 46 aard MUUR
tekn SGZ99-4-VLAK
datering MEP?
opm KLEINE ORANJE STEENTJES

SGZ99 - 47 put 4 vlak 1 spoor 47 SGZ99 - 47 aard MUUR
tekn SGZ99-4-VLAK
datering MEP
opm VERSCHILLENDE STEENFORMATEN O.A. KLOOSTERMOPFRAGMENTEN

SGZ99 - 48 put 4 vlak 1 spoor 48 SGZ99 - 48 aard SPOOR
tekn SGZ99-4-VLAK
datering MEP?
opm PUIN EN MORTEL / UITBRAAKSPOOR

Informatie:

Gemeente Den Haag

Dienst Stadsbeheer

Afdeling Archeologie

Postbus 12.651

2500 DP Den Haag

Tel.: 070-353 6639

E-mail: archeologie@dsb.denhaag.nl